

ELS ARXIS PATRIMONIALS I LA HISTÒRIA MEDIÉVAL: UN DIÀLEG NECESSARI

DANIEL PIÑOL
UNIVERSITAT DE BARCELONA

RESUM

Aquest article exposa la importància que tenen els arxius patrimonials per al coneixement de la Història Medieval, concretant-ho en Catalunya. Per tal d'arribar a copsar aquesta importància s'expliquen els problemes que hi ha entorn d'aquesta tipologia d'arxius. El principal és el de l'accés i les dificultats que tenen els investigadors per treballar-hi. Per això s'exposen també possibles solucions a aquesta dificultat.

L'article es centra en un exemple concret d'arxiu patrimonial, l'arxiu Fontcuberta, del qual es mostren les seves característiques, la documentació d'època medieval que conserva. També es tracten les actuacions que s'estan duent a terme per tal de facilitar l'accés de la comunitat científica a aquest arxiu¹.

Actualment els historiadors hem assumit de forma normal i lògica aquell pensament de Lucien Febvre, segons el qual, per a fer Història cal utilitzar tots els textos. I encara afegeix que no es tracta únicament de les fonts d'arxiu sinó també altres fonts². Han passat molts anys des d'aquestes paraules però entenem que encara són vigents i no s'han de perdre mai de vista. D'altra manera, qualsevol estudi històric seria parcial, fragmentari i restaria incomplet. Aquesta és la teoria, però la pràctica no sempre és així. Fins i tot podem sumar-nos a l'afirmació que fa Flocel Sabaté quan diu que "en el cas de Catalunya, és ben clar que els nombrosos dipòsits de pergamins ens recorden sovint que tenim la gosadia d'escriure la història medieval del país quan sols controlem minúsculs percentatges del contingut de les petges documentals"³. La lectura que es desprèn d'aquesta idea és que hi ha una quantitat important de documentació que, segons diu, està fora dels circuits arxivístics que no estan a l'abast dels investigadors. Aquesta documentació és, bàsicament, la que configura el conjunt d'arxius privats. Entre aquests, hi ha els familiars, personals, d'empreses, entitats privades i els patrimonials. D'ençà del comentari de Flocel Sabaté, l'any 1997, la situació ha anat canviant i el treball arxivístic amb aquesta documentació ha anat augmentant gràcies a la iniciativa de l'Administració però també a la recerca des de l'àmbit acadèmic. I encara hi podem afegir altres iniciatives portades a terme per associacions, com el Taller d'Història de Maçanet de la Selva, citat per Santi Soler⁴. Aquestes circumstàncies han provocat un augment de l'ús de la

1. Projectes HAR2008-01748; HAR2012-33755 i PGIR-08/09. Abreviatures utilitzades: DOGC, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.

2. Febvre, Lucien. *Combates por la Historia*. Barcelona: Ariel, 1970: 29-30.

3. Sabaté, Flocel. "Pròleg", *Pergamins de Privilegis de la ciutat de Balaguer*, Dolors Domingo. Lleida: Universitat de Lleida-Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997: 8.

4. Soler, Santiago. "Els arxius patrimonials". *Revista de Girona*, 197 (1999): 67-69.

documentació patrimonial per a la investigació. En aquest article, ens volem centrar en l'estudi de la situació general dels arxius patrimonials a Catalunya i la seva utilitat per a la Història Medieval. L'objecte d'atenció són els arxius patrimonials per ser els més adients, entre els arxius privats, per estudiar diversos aspectes de l'època medieval.

1. Els arxius patrimonials, des de l'Arxivística i la història

L'any 2002, un conegut estudi sobre els arxius patrimonials posava sobre la taula diversos aspectes referents a aquests fons documentals⁵. Des de fixar el concepte i diferenciar-lo d'altres tipologies arxivístiques, fins a exposar els tipus documentals que es conserven en aquests arxius i el seu tractament arxivístic. No obstant, aquest estudi de Pere Gifre, Josep Matas i Santi Soler no va adreçat únicament als arxivistes. També es dirigeix als historiadors i investigadors d'aquests arxius, perquè no es pot treballar amb profunditat amb un arxiu patrimonial, si no es coneix la seva estructura, les tipologies documentals, la història de la seva formació, la història de la família que l'ha generat, etc. El treball amb els arxius patrimonials requereix, doncs, una estreta relació entre l'Arxivística i la Història, sense que cada disciplina perdi de vista els seus objectius principals.

A partir d'aquestes consideracions posem sobre la taula l'interès creixent que hi ha pels arxius patrimonials, tant des del punt de vista arxivístic com des de la historiografia⁶. Així, l'administració promou la recuperació d'arxius patrimonials i la seva incorporació als arxius públics mitjançant donacions, dipòsits o altres figures jurídiques. El tractament arxivístic no implica, però, únicament el dipòsit, sinó també l'organització i descripció, tasques que han de tenir posada la mirada en l'objectiu final de tot plegat, que és facilitar l'accés dels investigadors a aquesta documentació. Arran de l'ingrés d'arxius patrimonials en institucions públiques, es realitzen les tasques d'organització i descripció necessàries per part dels arxivistes i, en ocasions, es divulga el contingut dels arxius a través de publicacions⁷. L'objectiu de la publicació dels inventaris o de la notícia de l'existència d'un determinat arxiu patrimonial no és altre que fomentar la recerca, però també promocionar el dipòsit d'aquests arxius per preservar-los i per facilitar-ne la consulta. D'aquesta manera, trobem que la xarxa d'arxius de la Generalitat conserva en els seus dipòsits un nombre destacable d'arxius patrimonials, la majoria dels quals estan a disposició de la comunitat investigadora i dels usuaris en general. Segons dades de les comarques gironines corresponents a l'any 2002, el 30% dels arxius patrimonials es conservava en arxius públics i la resta es mantenia en mans privades⁸. Amb tot, aquestes dades han anat canviant amb el temps ja que, a nivell global, en els arxius catalans es produeixen periòdicament ingressos d'arxius patrimonials, a més d'altres tipus d'arxius. Aquesta tendència creixent forma part de la política de preservació del patrimoni documental privat promoguda per l'administració catalana. D'aquesta manera es té constància que al 2010 es conservaven en arxius públics un total de 682 arxius patrimonials, suposant uns 4.841 metres

5. Gifre, Pere; Matas, Josep; Soler, Santiago. *Els arxius patrimonials*. Girona: CCG Edicions, 2002.

6. Gifre, Pere. *Els Arxius patrimonials. Possibilitats historiogràfiques*. Figueres: Arxiu Històric comarcal-Institut d'Estudis Empordanesos, 1992.

7. Roig, Marisa. "Inventari d'un arxiu patrimonial: els Delhom-Gibert de Castelló d'Empúries". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 29 (1996): 343-352; Roig, Marisa. "L'Arxiu patrimonial Bosch Aymerich de Castelló d'Empúries". *Villa Castilionis Impuriarum: Revista cultural de Castelló d'Empúries*, 2 (1996): 61-65.

8. Gifre, Pere; Matas, Josep; Soler, Santiago. *Els arxius patrimonials...*: 99-103.

lineals de documentació⁹. Aquesta compta amb instruments de descripció en un total de 602 casos, dada que varia periòdicament, ja que els arxius catalans estan duent a terme una important tasca de descripció¹⁰. La política arxivística inclou també la realització d'un cens d'arxius catalans. Aquest ja ha estat finalitzat en 13 comarques, 17 comarques l'estant elaborant en l'actualitat i 11 encara no l'han començat, segons dades del mes de juny de 2012¹¹. L'arxiu que encapçala aquesta política i aquestes iniciatives és l'Arxiu Nacional de Catalunya. Aquest ingressa arxius empresarials des de fa anys,¹² arxius personals i arxius patrimonials¹³. D'arxius patrimonials, però, en trobem també en altres institucions públiques, com els arxius comarcals o l'Arxiu de la Corona d'Aragó. En aquest darrer hi ha fons patrimonials notables, com ara part de la documentació procedent de l'arxiu dels Sentmenat, la descripció dels quals és accessible a través de la web de l'arxiu.

Aquestes iniciatives, però, no són només fruit de la voluntat política, d'una tendència arxivística o d'un interès historiogràfic. La legislació també s'ocupa dels arxius privats, i la llei mana. La Llei 9/1993 de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català¹⁴, especifica que els documents privats formen part del patrimoni documental català. També la Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'Arxius i Documents, remarca que el seu àmbit d'actuació inclou els arxius privats i s'estableixen diverses disposicions per als propietaris. S'obliga a aquests a tenir inventaris dels seus arxius i a facilitar l'accés als investigadors¹⁵.

I aquí ens endinsem en l'altra idea que es vol desenvolupar en aquest apartat. És a dir, es constata un augment de la recerca amb els arxius patrimonials. Llorenç Ferrer, en la ponència marc del *I Col·loqui Internacional "Els arxius patrimonials: situació actual i reptes de futur"*, celebrat a Barcelona els dies 1 i 2 de juny de 2011, va constatar aquesta evidència. No obstant, va remarcar que l'ús d'aquests arxius és més freqüent entre els historiadors que estudien aspectes de l'època moderna i contemporània que no pas pels medievalistes. També la línia de recerca promoguda pel Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona posa de manifest que molts dels treballs realitzats dins d'aquest grup pertanyen a l'època moderna. Però no ens interessa tant fer un repàs a la historiografia d'una determinada època que utilitza aquests arxius i lamentar-nos de què no s'utilitzen tant pels medievalistes, si no, al contrari. Pretenem veure la part positiva i el camí llarg que queda per recórrer.

Ja Pierre Vilar va copsar la importància que tenen els arxius patrimonials per a la recerca històrica, i ho incorpora al seu estudi sobre la Catalunya moderna¹⁶. Des de Pierre Vilar, han sigut molts altres els que han utilitzat els arxius patrimonials com a font d'informació. Però sempre ho

9. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. "Estadística d'Arxius, Informe 2010". 19 December 2012. <http://www20.gencat.cat/docs/CulturaDepartament/SSCC/GT/Arxius%20GT/Informe_Arxiu_2010_def2.pdf>.

10. Arxiu Comarcal de la Ribera. *Butlletí informatiu*, 6 (2012): 5. Un exemple recent és el cas del fons patrimonial de la família Domènech-Martí, de Vinebre. El fons abarca des del segle XVII al XIX, està dipositat a l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre.

11. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. "Cens d'Arxius de Catalunya". 19 December 2012 <<http://www20.gencat.cat/portal/site/CulturaDepartament>>.

12. Fernández, Josep. "Los archivos empresariales en Cataluña. Balance de 15 años de actuación del Arxiu Nacional de Catalunya". *Revista de Historia Industrial*, 9 (1996): 183-198.

13. Fernández, Josep. "Aproximació al contingut dels arxius nobiliaris i el seu interès per a la investigació". *Butlletí de l'Arxiu Nacional de Catalunya*, 28 (2011): 2-8. Com a exemple citem el cas de l'arxiu dels Sentmenat, marquesos de Castellodrosius, del qual se n'ha fet la catalogació i indexació dels pergamins, al maig de 2012.

14. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (DOGC), n. 1807, 11/10/1993, article 19.2/b.

15. DOGC, n. 3437, 24/07/2001.

16. Vilar, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Barcelona: Edicions 62, 1986: I, 30 i següents.

han fet tenint en compte aquella idea de Lucien Febvre. És a dir, que no n'hi ha prou amb un sol tipus de font documental ni d'arxiu. Cal completar fonts, cal contrastar-les i elaborar la informació que aporten.

Coral Cuadrada utilitza arxius particulars per al seu treball sobre el Maresme Medieval, a més d'altres arxius. Distingeix entre els que tenen un caràcter de patrimoni nobiliari (arxiu patrimonial del marquès de Barberà) i els petits arxius no nobiliaris (Can Palau, Can Català, Escolapis, Can Vallmajor, Família Cuadrada-Gallifa, Teresa Gallifa (Mataró); Can Beatriu, Can Calopa, Can Pins (Argentona); Can Cabanyes (Barcelona); Can Maians (Vilassar de Dalt); Can Riera (Premià de Dalt); Can Senromà (Tiana); i Can Prats (Òrrius). Una de les característiques que remarca Coral Cuadrada, en referència a aquests arxius, és que són molt variats i poden tenir des d'uns pocs documents fins a sèries completes¹⁷.

Mercè Aventín també fa ús d'arxius patrimonials en el seu treball sobre el Vallès Oriental¹⁸. Ja a la introducció explica quines fonts utilitza, endinsant-se als arxius parroquials, als arxius senyoriels, a les cases de pagès "per conèixer millor la pagesia, les causes de la seva prosperitat o davallada, les limitacions imposades als seus moviments i a les seves iniciatives econòmiques i familiars". Al llarg del llibre es troben innombrables referències a documents conservats en arxius patrimonials. La presència d'aquestes dades queda justificada per la pròpia autora dient que "[...] sovint es tracta de documents patrimonials no accessibles als estudiosos"¹⁹. Uns anys abans, la mateixa autora havia donat a conèixer els arxius de Can Llobera (87 documents, de 1284-1630) i de Can Bruniquer (38 documents, de 1336-1604) a través de la publicació dels seus respectius inventaris²⁰.

Encara que no siguin d'època medieval és important recordar que un dels primers treballs notables que va utilitzar documentació patrimonial és el d'Eva Serra sobre els Senmenat²¹. També Carme Sanmartí utilitza el propi arxiu familiar per a fer l'estudi del mas Sanmartí, basant-se en la documentació moderna però sense oblidar la medieval —la col·lecció de pergamins s'inicia al 1182 i arriba fins el 1617—²².

A la vista dels exemples que acabem d'exposar podem veure que la forma com la comunitat científica ha utilitzat els fons patrimonials ha estat sempre en combinació amb l'anàlisi d'altres arxius. Els treballs citats així ho han fet, i ja ho apuntava Pierre Vilar al seu moment. Serveixen per completar dades en estudis, la base documental dels quals és d'un altre tipus, per exemple notarial o d'altres àmbits²³. O han estat la base fonamental d'importants estudis sobre l'època medieval i es completen amb documentació reial, notarial o eclesiàstica²⁴. També, en algun cas molt puntual

17. Cuadrada, Coral. *El Maresme Medieval: Hàbitat, Economia i Societat, segles X-XIV*. Mataró: Caixa Laietana, 1988: 23-27.

18. Aventín, Mercè. *La societat rural a Catalunya en temps feudals*. Barcelona: Columna, 1996: 18.

19. Aventín, Mercè. *La societat rural...*: 65.

20. Aventín, Mercè. *Documents per a la Història de Llinars del Vallès*. Llinars: Museu Municipal-Ajuntament de Llinars del Vallès, 1990.

21. Serra, Eva. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVI: baronia de Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Crítica, 1988; Vegí's també Serra, Eva. "L'evolució d'un patrimoni nobiliari". *Recerques*, 5 (1975): 33-71.

22. Sanmartí, Carme. *La pagesia benestant al Bagès: el mas Sanmartí*. Manresa: Angle, 1995.

23. Codina, Jaume. *Contractes de matrimoni al Delta del Llobregat (segles XIV a XIX)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1997. Utilitza alguns documents conservats en el propi arxiu particular de l'autor. Fernández, Josep. "Grans establiments moliners a la Vall Baixa del riu Llobregat: els casals de Martorell, Sant Vicenç dels Horts i Molins de Rei (segles XII-XV)". *Estudis Històrics de Documents i Arxius de Protocols*, 26 (2008): 7-60.

24. Fernández, Josep. *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

els arxius patrimonials, o alguns documents conservats en ells, s'han incorporat a edicions documentals. En el *Diplomatari de Cardona* el seu autor inclou documents procedents dels arxius patrimonials del Mas Garriga de Bergús, del Mas Palà de Coma, del Mas Pinell, dels Franch i del Mas Altamís²⁵. Dels 509 pergamins que configuren aquest diplomatari, només un total de 9 pergamins procedeixen d'aquests arxius patrimonials. Però és un encert que l'autor hagi tingut en compte tots els arxius emplaçats físicament a Cardona, incloent-hi els patrimonials.

El treball amb els arxius patrimonials és, doncs, llarg i encara està en les primeres passes. Totes les iniciatives arxivístiques i la recerca historiogràfica donaran fruits. Però en el que cal avançar també és en el coneixement que puguem tenir sobre aquests arxius i l'accés a ells. Així ho afirma Flocel Sabaté, parafraçant Jacques Heers, quan diu que és molt important l'entrada en joc d'un major nombre de documentació²⁶. Per això quan ens enfrontem amb un estudi històric que tingui per objectiu algun tema relacionat o centrat a l'Edat Mitjana ens preguntem sempre si tenim fonts suficients. Per al cas de la Catalunya medieval la resposta és positiva ja que gaudim d'excel·lents arxius amb conjunts documentals de primer ordre. Des de la documentació generada pel poder reial i conservada en gran part a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, del que destaquen les notables sèries de registres de cancelleria, fins a la documentació notarial generada en qualsevol notaria rural, l'espectre de fonts és notable. Però, per molt gran que sigui la quantitat de documentació conservada, podem afirmar que no és tota la que es va generar en cada institució. Només cal veure els instruments de descripció dels arxius, on detectem llacunes en les sèries documentals, que són més grans per al segle medieval i no tant habituals en l'època moderna. Llavors, qualsevol acció que porti a donar a conèixer documentació és benvinguda i necessària, però actuant amb prudència i valorant el material que tenim entre mans²⁷. D'aquesta manera, les dades que s'ofereixen a vegades sobre els arxius poden variar periòdicament, com s'ha vist més amunt. Sobretot poden variar en el moment en què es classifiquin aquells documents que estan fora dels circuits arxivístics, com el cas de l'Arxiu del Marquès de Barberà, amb 12.000 pergamins i que Flocel Sabaté posava com exemple.

2. Problemàtica general dels arxius patrimonials

Quan des de l'àmbit arxivístic català es va començar a abordar la qüestió dels arxius patrimonials, s'apuntaven una sèrie de problemes entorn d'aquests. Per exemple l'accés, la conservació, la falta d'instruments de descripció, etc. Això denota que ja hi havia un interès per copsar la realitat dels arxius patrimonials, posar-la en evidència i, si fos convenient, actuar²⁸. Es va començar per la realització d'inventaris d'arxius patrimonials, essent els primers els de les comarques gironines²⁹. Malgrat l'empenta inicial, la tasca no s'ha continuat de forma sistemàtica, cosa que fa que encara

25. Galera, Andreu. *Diplomatari de la vila de Cardona (anys 966-1276)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1998.

26. Veure nota 2.

27. Sabaté, Flocel. *L'arxiu d'una masia: Can Prat*. Igualada: Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 1991: 3. "[...] hem de ser prou assenyats com per no creure que tot paperam que hom troba és històricament trascendent. Penso que no hem de creure-ho ni tan sols com a coartada per autojustificar-se el molt de temps esmerçat en realitzar una classificació i valoració del material documental".

28. Adroer, M. Àngels; Gifre, Pere. "Arxius privats i patrimonials a Catalunya". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 1 (1988): 83-92; Fernández, Josep. "Els arxius familiars i patrimonials. Problemàtica, caracterització i metodologia". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 4(1991): 95-113.

29. Adroer, M. Àngels; Gifre, Pere. "Inventari dels arxius patrimonials de les comarques gironines". *Revista de Girona*, 119 (1986): 80-84. Vegi's també: Gifre, Pere; Matas, Josep; Soler, Santiago. *Els arxius patrimonials...*: 99-116.

avui en dia hi hagi un important desconeixement sobre l'existència d'arxius patrimonials, la seva conservació i el seu contingut.

Un dels principals problemes que sorgeixen quan un historiador vol consultar un fons documental conservat en mans privades és el de l'accés a aquells arxius que es conserven en mans dels seus propietaris i no s'han dipositat en arxius públics. Els propietaris no sempre faciliten que els historiadors puguin consultar els seus arxius, ans al contrari, són curosos en no deixar veure els seus papers a qualsevol persona que s'hi acosti, encara que sigui un investigador acreditat. I l'aplicació de les lleis abans esmentades, amb les obligacions que disposen per als propietaris, no són fàcils d'aplicar. Per això massa sovint s'ha hagut de recórrer a estratègies peculiars d'acostament als arxius. Vegem-ne alguns casos concrets.

Pierre Vilar explica que,

en saber que m'interessava pels papers privats, alguns amics m'obtingueren l'accés als arxius de cases nobles: el de Dalmases, gràcies a l'amabilitat del marquès de Vilallonga; el de Guàrdia, gràcies a l'amabilitat del baró d'Esponellà³⁰.

Carme Batlle remarca la importància que té la documentació particular per a un estudi global, en aquest cas sobre el Maresme medieval³¹. A més, igual com va succeir amb Pierre Vilar al seu moment, al·ludeix al fàcil accés que va tenir l'autora de l'estudi en tractar-se d'una família matoronina. També Andreu Galera, compilador del citat diplomatarí de Cardona, remarca que és molt important la disposició de la família a l'hora de poder consultar aquests arxius. Són criteris poc arxivístics i no estan emparats per les lleis, però sí que són una realitat. Així doncs, en la majoria dels casos cal comptar amb la bona voluntat dels propietaris³², afirmació que basem en les paraules que va dir el professor Llorenç Ferrer en la ponència marc "Els arxius privats i la historiografia", en el *I col·loqui internacional: Els arxius patrimonials. Situació actual i reptes de futur*. Ara bé, la bona voluntat dels propietaris no va adreçada únicament als investigadors. També, quan els arxivers volen dur a terme alguna actuació arxivística amb aquests fons, han de negociar amb la família. Sobretot cal explicar molt bé els paràmetres en què es durà a terme l'actuació³³. I pensem que si, tant els arxivers que hagin d'actuar en un arxiu patrimonial com els investigadors que hi vulguin fer recerca plantegen bé el projecte a dur a terme, no hi ha d'haver cap problema. Però som conscients també que cal tenir en consideració el paper dels propietaris en tot el procés de treball amb l'arxiu patrimonial. I els propietaris es refereixen no únicament a la bona voluntat que hi ha de posar sinó també a la confiança que dipositen en els experts. Sobretot perquè els propietaris, tot i ser gelosos i curosos amb la conservació dels seus arxius, no són arxivers i tampoc no són investigadors. Per tant, desconeixen les possibilitats per a la recerca que ofereixen els lligalls que posseeixen i desconeixen les tècniques arxivístiques més adequades per a la conservació, organització i difusió, fins i tot és possible que desconeguin les disposicions legals sobre els seus arxius. D'aquesta manera

30. Vilar, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*: 30.

31. Batlle, Carme. "Presentació", *El Maresme Medieval...*:15.

32. Gifre, Pere; Soler, Santi. *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà, segles XIII-XX*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de La Bisbal d'Empordà, 1996: 46.

33. Marugan, Carme Maria. "La recuperació dels fons patrimonials dels Pallars Sobirà. El cas de Casa Subirà, d'Altron, i el projecte de la recuperació de la memòria històrica de la Vall de Cardós". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 29 (2002): 127-141.

es va expressar el Sr. Carlos de Fontcuberta, propietari de l'arxiu Fontcuberta en la taula rodona que tancava el col·loqui internacional citat unes línies més amunt. El Sr. Fontcuberta va agrair la invitació a participar a la taula rodona juntament amb arxivers —el Dr. Josep Fernández Trabal, de l'Arxiu Nacional de Catalunya, i la Dra. Raffaella Ponte, de l'Archivio Storico del Comune di Genova—, i professors universitaris —la Dra. Rosa Lluch, de la Universitat de Barcelona, i el Dr. Antonio Castillo, de la Universidad de Alcalá—. La taula rodona va ser presidida i coordinada per la Dra. Rosa Congost, de la Universitat de Girona. El diàleg establert entre propietaris, arxivers i investigadors va ser molt ben valorat.

Malgrat totes aquests consideracions, en els arxius patrimonials encara podem topiar amb un altre problema, que és la destrucció o altres vicissituds per les quals han passat aquests fons. En molts casos, la documentació s'ha conservat en llocs especials de les cases, habitacions habilitades amb mobles adequats per guardar els títols del patrimoni, estances que únicament compleixen la funció d'arxiu³⁴. En circumstàncies de perill, la documentació s'ha arribat a amagar sota terra o en llocs insospitats per tal de salvaguardar-la³⁵. Però també es té constància documental de la destrucció o pèrdua de documentació per causes alienes a la família. Així va succeir en el cas dels aixecaments remences³⁶. O també casos puntuals com el de les comarques tarragonines, on diversos arxius privats de Tarragona, Montblanc i Reus van patir les conseqüències de conflictes bèl·lics³⁷. Les iniciatives dutes a terme pel Govern de la Generalitat durant la Guerra Civil van permetre, no obstant, salvar molts arxius públics i també privats, entre els quals es compta un total de 26 arxius patrimonials³⁸. Però pensem que, actualment, aquesta circumstància no és general i caldria trobar casos molt concrets on hi hagués una veritable destrucció. Llavors, més que de destrucció i espolis hauríem de parlar d'abandonament i desídia, quan no de dispersions motivades per reparticions d'herències, de vendes indiscriminades o de menyspreu³⁹. Aquests casos es podrien donar en ocasions en què els papers vells es converteixen en un destorb i fan nosa i una forma de treure'n un rendiment és la venda als antiquaris, casos que hem de considerar extrems i anòmals. No obstant, hem de tenir present que aquesta no és la situació habitual, per sort, dels arxius. En el cas de patrimonis importants que són objecte de repartiment a través d'herències també es lliura la documentació corresponent que es disgrega del patrimoni principal perquè és una documentació que ha de servir per a la gestió.

Així doncs, les iniciatives que duu a terme l'Administració, les institucions de recerca i alguns particulars van destinades a solucionar aquests dos grans problemes dels arxius patrimonials. Per tal de facilitar l'accés a la documentació privada es segueixen actuacions importants, com les ja descrites, en referència al dipòsit en arxius públics. Però no sempre els propietaris dels arxius patrimonials volen participar d'aquesta via. Ans al contrari, són gelosos dels "seus" documents i els

34. Gifre, Pere; Soler, Santiago. *Patrimoni i Arxiu...*: 41.

35. Adroer, M. Àngels; Gifre, Pere. "Arxius patrimonials...": 270.

36. Gifre, Pere. *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos. Catàleg documental de l'Arxiu Farners*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 1996: 15.

37. Grau, Josep; Güell, Manel. "La crònica negra de la destrucció d'arxius a la demarcació de Tarragona". *Lligall. Revista catalana d'Arxivística*, 18 (2001): 102.

38. Zamora, Jaume Enric. "El salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 16 (2000): 85-151.

39. Adroer, M. Àngels; Gifre, Pere. "Arxius patrimonials. Propostes de treball". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 21 (1988): 269-270. "[...] aquests arxius han hagut de passar moltes penúries: saquejos, guerres i, darrerament, la inculcatura dels nous propietaris urbans que menyspreen allò que no és modern".

volen controlar ells directament, una mica aliens al que marca la llei i les possibilitats que aquesta ofereix. Però hi ha altres vies importants i que no cal que siguin dutes a terme per l'Administració. Ens referim, per exemple, a l'edició de documents, que a Catalunya té el màxim exponent en la tasca que desenvolupa la Fundació Noguera, tot i que se centra sobretot en la documentació notarial. Ja s'ha citat el Diplomatarí de Cardona, que inclou alguns pergamins procedents d'arxius patrimonials, i ens hem de referir també al fons de pergamins del Fons Mercader-Belloc⁴⁰. L'edició de fons permet conèixer no només col·leccions àmplies de pergamins, per exemple, sinó de documents excepcionals. Es el cas del *Llibre de la Baronia d'Eramprunyà*, propietat del Sr. Ignacio de Puig Girona i editat recentment⁴¹. Aquest llibre recull còpies de documents de la Baronia, propietat de la família Marc, i també alguns escrits personals i familiars. El llibre, doncs, és un diplomatarí, però a la vegada esdevé un llibre de família, encara que sense arribar a la categoria dels *libri di ricordanze* toscans de la Baixa Edat Mitjana.

Al costat de l'edició podem incloure la publicació de notícies sobre arxius patrimonials, com les citades en el primer paràgraf en relació a dos fons patrimonials de Castelló d'Empúries. O l'article de Montserrat Sanmartí sobre els Martí d'Ardenya⁴². O l'edició dels inventaris i catàlegs, dels que en són un bon exemple el fons patrimonial Caramany de Corçà o l'arxiu dels Farners, citats més amunt. Amb això volem dir que no es tracta únicament de fer una difusió generalitzada, sinó de facilitar el coneixement sobre aquests arxius, incloent els quadres de classificació, tipologies documentals que contenen, història de l'arxiu o les possibilitats de recerca que ofereixen.

Una altra via per acostar els arxius a la comunitat científica és l'ús de la tecnologia informàtica —bases de dades documentals, digitalització i Internet—. Sens dubte, la tecnologia ens pot permetre d'abordar aquests problemes amb una altra perspectiva, amb l'objectiu de trobar solucions que convinguin a totes les parts implicades: propietaris, estudiosos i administració. Cal, però, una reflexió profunda per tal de decidir què es fa i de quina manera es porta a terme.

Per una banda, tenim la inclusió dels instruments de descripció en bases de dades documentals i la inclusió d'aquestes a la xarxa. Aquesta iniciativa ha representat un gran avenç per a la difusió i la recerca documental. Tot i que, en un primer moment, alguna veu es va alçar en contra argumentant que, quan més es difonien els instruments de descripció, menys usuaris acudien a l'arxiu⁴³. Certament, aquest fet és una paradoxa, però també cal tenir en compte que, si bé poden disminuir els usuaris presencials, per una altra banda estem apropant els fons documentals a un públic molt més ampli, mundial, i per tant, els usuaris potencials a distància augmenten en progressió geomètrica. No podem negar, doncs, l'evidència que les tecnologies de la informació i la documentació ofereixen infinites possibilitats per a la recerca i la divulgació del coneixement científic⁴⁴. I en aquest sentit l'accés als arxius patrimonials potser es podria veure'n beneficiat. Amb l'accés públic

40. Fernández, Josep. *Inventari dels pergamins del Fons Mercader-Bell-lloc de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (segles XI-XVIII)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1989.

41. Cantarell, Elena; Comas, Mireia; Muntaner, Carme. *El Llibre de la Baronia d'Eramprunyà*. Lleida: Pagès Editors, 2011. L'anàlisi del llibre original permet veure com el seu autor va aprofitar els fulls que quedaven en blanc per anotar petits registres d'altres documents que tenia al seu arxiu. Aquests registres no s'han inclòs en l'edició ja que demanen un estudi diplomàtic i arxivístic pormenoritzat que va més enllà de l'edició.

42. Sanmartí, Montserrat. "L'Arxiu patrimonial Martí d'Ardenya". *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 17 (2006): 85-109.

43. Boadas, Joan. "Taula rodona". *Medievalisme: noves perspectives*, Flocel Sabaté, ed. Lleida: Pagès Editors, 2003: 289-291.

44. Sabaté, Flocel. "Medievalisme: noves perspectives". *Medievalisme: noves perspectives...*: 9-16.

als instruments de descripció d'aquests arxius es podria fer front, d'una banda a la possible destrucció i/o fragmentacions derivades dels problemes abans esmentats; d'altra banda, es facilitaria un primer accés a aquests fons per tal de veure les possibilitats que ofereixen cada un d'ells per a la recerca. Això sense que el propietari en perdi la possessió física, que és el que majoritàriament els preocupa. Per tal que aquestes eines —bases de dades o instruments de descripció en PDF disponibles a Internet— siguin útils per a la recerca, és necessari que facilitin el màxim d'informació possible sobre els documents. Cal que les fitxes segueixin uns estàndards basats en la normativa arxivística de descripció (ISAD-G i NODAC) i que tots els projectes d'arxius en línia s'hi ajustin plenament, com ja succeeix en el cas d'arxius públics.

Fins aquí hem parlat d'accessibilitat universal mitjançant les bases de dades i la xarxa. Parlem ara de digitalització. Des del moment en què es van poder transformar els documents d'arxiu en fitxers d'imatge amb una certa qualitat van sorgir infinitat de projectes arreu del món per digitalitzar fonts històriques. Administració, universitats i arxius s'hi van llençar de cap, des de les primeres imatges produïdes pel departament de català de la Universitat de Berkeley⁴⁵ amb la col·lecció de pergamins medievals catalans que posseeixen, fins els projectes actuals que estan en marxa i que es porten a terme arreu.

Però la digitalització té avantatges i inconvenients. Sobretot perquè cal entendre-la com un mitjà i no com un objectiu. Abans de digitalitzar hem de tenir molt clar quins són els objectius, quin és l'abast del projecte i quins són els beneficis que esperem obtenir-ne, així com quin serà el cost final del projecte. I, en primer lloc, cal que ens preguntem per què digitalitzem. En un primer moment es digitalitzava per preservar, però aquesta finalitat s'ha revelat parcialment incerta⁴⁶. Evidentment, la digitalització preserva en el sentit que evita manipulacions de la documentació per part dels usuaris ja que la consulta es realitza a partir d'una imatge en pantalla, evitant així el desgast produït pel contacte. En el cas dels arxius conservats en mans privades, la digitalització pot ajudar també a la preservació en el cas de pèrdues, vendes o cessions de la documentació per part del propietari. Però la còpia digital d'un document mai podrà ser garantia de conservació ja que, com hem vist amb altres tecnologies com el vídeo o els enregistraments sonors, no tenim la seguretat de permanència dels actuals sistemes d'emmagatzematge i de reproducció.

Una altra qüestió que acabem d'introduir i que cal tenir en compte és el cost d'un projecte de digitalització. Cal considerar el volum de la documentació a digitalitzar, el suport original, la destinació final de les imatges i el pressupost disponible. Efectivament, quan el volum de la documentació és molt gran és un projecte només abordable per l'administració i, tot i això, plantejada a llarg termini, com el cas del projecte PARES del Ministerio de Cultura. En quant al suport original cal tenir present que no és el mateix digitalitzar registres en foli que pergamins de grans formats que sovint superen el metre d'amplada, per no parlar de la llargada. En aquests casos la lectura en pantalla de les imatges només és viable de manera puntual. A més, la resolució d'imatge requerida per poder fer una lectura correcta dóna com a resultat uns arxius molt grans —superiors als 4 Mb—. El pes d'aquestes imatges desaconsella totalment la seva inclusió a la xarxa i també encareix l'emmagatzematge pel gran espai de disc que ocupen. Tot i les dificultats esmentades i d'altres que se'n deriven de les qüestions formulades més amunt, la digitalització és imprescindible en el cas dels arxius conservats en mans privades. És la millor manera de dur a terme una recerca exhaus-

45. Aquesta col·lecció es troba en la University of California. *Digital Scriptorium*. 12 Desembre 2012 <<http://bancroft.berkeley.edu/digitalscriptorium/>>.

46. Seton, Rosemary E. *The Preservation and Administration of Private Archives. A RAMP Study*. Paris: UNESCO, 1984.

tiva en aquests fons sense haver de vèncer constantment les reticències d'accés per part dels propietaris. En teoria, tot i que a la pràctica pot resultar el contrari, al propietari se'l "molesta" un sol cop i no cada vegada que cal consultar la documentació per fer correccions o ampliar la recerca. La digitalització sistemàtica de documentació conservada en mans privades queda justificada, ja sigui per a la recerca com per a la difusió de la documentació. Més endavant veurem, a tall d'exemple del que s'ha acabat d'exposar fins ara, el procés i els criteris seguits pel projecte *Arquibanc* en el cas de l'Arxiu Fontcuberta.

Abans, però, vegem alguns exemples concrets relacionats amb arxius patrimonials i/o privats que serveixen de model a seguir, en la mesura que sigui possible, i que s'emmarquen dins d'iniciatives públiques. A l'Archivo Histórico Nacional, dins de la Sección Nobleza, es pot accedir a bases de dades d'arxius nobiliaris a través del portal PARES, formant part del Plan de Informatización y Descripción de Archivos (PIDA). No obstant aquests projectes ministerials, molt ambiciosos, no acaben de funcionar del tot bé. Possiblement per manca de pressupost no es fa e manteniment correcte dels cercadors que estan donant, generalment, resultats erronis. Així, el projecte és només parcialment útil per a la recerca, esperant que aquests problemes quedin resolts en un futur pròxim. Un altre exemple el tenim a l'Arxiu Nacional de Catalunya que, a través de la web, posa a disposició dels investigadors alguns documents digitalitzats dels fons patrimonials que s'hi conserven. Els documents que l'Arxiu Nacional de Catalunya posa a la xarxa no són únicament d'arxius patrimonials sinó que la iniciativa forma part de la política general d'aquesta institució. També volem destacar la tasca que porta a terme la xarxa Monasterium⁴⁷, que reuneix documentació digitalitzada de més de 50 arxius privats europeus, molts d'ells eclesiàstics. Es un bon exponent de la digitalització adreçada a la difusió i a l'acostament dels documents als investigadors.

Però la digitalització també s'impulsa des de l'àmbit de la recerca. Un exemple el tenim en el projecte "Memòria personal", impulsat pel grup de recerca "Manuscrits" de la Universitat Autònoma de Barcelona. El projecte posa a l'abast dels investigadors escrits personals catalans a través d'una base de dades i l'accés a les imatges digitalitzades dels documents⁴⁸. Un altre projecte de recerca que comença a donar fruits és el projecte ARQUIBANC, de la Universitat de Barcelona, que aplega diverses iniciatives entorn dels arxius patrimonials⁴⁹. Alguns resultats ja s'han publicat a nivell internacional, fruit de la presentació de ponències i comunicacions en congressos i fòrums de debat⁵⁰. Aquest projecte es va marcar quatre objectius molt clars per començar a treballar en

47. ICARUS (International Centre for Archival Research). *Monasterium (MOM)*. Associated with Archives Portal Europe. 19 de Desembre <<http://www.monasterium.net>>.

48. El projecte forma part de les activitats del grup de Recerca "Manuscrits" del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigit pel Antoni Simon. *Memòria Personal*. 19 Desembre 2012 <<http://www.memoriapersonal.eu>>.

49. Projecte dirigit per Daniel Piñol i finançat pels projecte del Ministeri de Economía y Competitividad HAR2008-01748 i de la Universitat de Barcelona PGR-08/09. Formen part de l'equip d'investigació Ignasi Baiges, Elena Cantarell, Mireia Comas, Giacomo Floris, Rosa Lluch, Carme Muntaner i Teresa Vinyoles.

50. Cantarell, Elena; Comas, Mireia. "The ARQUIBANC Project: location, recovery, arrangement, and dissemination of Catalan private archives and documents", *Digital Medievalist* ISSN: 1715-0736. <<http://www.digitalmedievalist.org/journal/7/cantarell>>; Cantarell, Elena; Comas, Mireia. "Localización, recuperación, organización y difusión de archivos y documentos privados catalanes. El proyecto Arquibanc". *La escritura de la memoria: los registros*, Elena Cantarell, Mireia Comas, eds. Barcelona: PPU, 2012: 363-372; Cantarell, Elena. "ARQUIBANC. Les archives privées catalanes on-line. Récupération, préservation et diffusion digitale de documents conservés en mains privées". *Lire demain. Des manuscrits antiques à l'ère digitale. Reading tomorrow. From Ancient Manuscripts to the Digital Era*, Claire C. Clivaz, Jérôme Meizoz, François Vallotton, Joseph Verheyden, eds. Lausanne: PPUR, édition digitale et papier, 2012: 579-590; Piñol, Daniel. "De la casa a la web. Archivos y documentos privados catalanes en Internet". *Télémaque. Archiver et interpréter les témoignages autobiographiques*, Beatrice Barbalato, Albert Minglegrün, eds. Leuven: Presses Universitaires de Louvain, 2012: 79-89;

l'àmbit dels arxius privats: localitzar, recuperar, organitzar i difondre. Però tot projecte de recerca es va reconduint segons el que es va trobant pel camí. Així, la idea inicial de digitalitzar documents per posar a la xarxa amb la finalitat de facilitar l'accés als investigadors ha derivat en digitalitzar per fer recerca. És a dir, entenem que la digitalització no ha de ser entesa únicament com una via de difusió, sinó que també ha de ser, abans que res, una eina per als investigadors que configuren els equips de recerca que treballen amb arxius patrimonials. Aquesta va ser una de les conclusions a la qual van arribar els participants en el congrés *Digital Diplomats 2011: an International Conference* celebrat a Nàpols al setembre de 2011 i que està en vies de publicació⁵¹. Són unes conclusions similars a les quals s'havien arribat un any abans al *The Digital Middle Ages: Teaching and Research. Third International Margot Conference* (Nueva York, juny de 2010)⁵². Les imatges digitalitzades serveixen, doncs, als investigadors i investigadores que formen part de l'equip de recerca. És aquest equip de recerca que, al seu temps, farà difusió dels documents a través de la publicació de monografies o d'edicions documentals. I els investigadors poden accedir a la informació dels documents mitjançant bases de dades que sí que poden ser accessibles a través de la xarxa. Si a un investigador li interessa veure la imatge es pot posar en contacte amb l'equip de recerca del projecte ARQUIBANC, el qual li facilitarà la imatge del document sol·licitat. Pot ser un investigador interessat en aspectes diplomàtics, paleogràfics o codicològics, en què l'anàlisi de l'original és essencial. El projecte continua treballant però concretant els objectius inicials. D'aquesta manera ha estat renovat el finançament per part del Ministeri i centra els objectius en l'edició de fonts i la recerca històrica a partir dels arxius privats, centrant-se novament en els arxius patrimonials⁵³.

3. Quins documents trobem en els arxius patrimonials i què ens ofereixen?

Ja s'ha dit més amunt que els arxius patrimonials han estat utilitzats com a font d'informació per a estudis centrats, bàsicament, en l'Edat Moderna. Veient els quadres de classificació d'alguns arxius patrimonials, tant els conservats en arxius públics com aquells que estan publicats, observem, efectivament, que molts dels documents que contenen són moderns. O també veiem que molts arxius patrimonials inicien les seves sèries de documents a partir del segle XVI o més endavant. En molts casos, però, les sèries arxivístiques arrenquen del segle XIII o de segles anteriors⁵⁴. Fins i tot, podem trobar-hi documentació anterior de notable importància, com ara el còdex carolingi conservat a Can Viader i datat entre 950-1050⁵⁵. Segons Pere Gifre, "[...] aquest fet hauria d'atreure medievalistes i modernistes interessats en l'estudi de la societat agrària catalana"⁵⁶.

Piñol, Daniel. "ARQUIBANC. Arxius catalans a la xarxa". *Humanitats a la xarxa: món medieval/Humanities on the web: the medieval world*, Lourdes Soriano, Helena Rovira, Marion Coderch, Glòria Sabaté, Xavier Esluga, eds. Berna: Peter Lang, 2014: 383-390.

51. Piñol, Daniel. "Proyecto ARQUIBANC. Digitalización de archivos privados catalanes: una herramienta para la investigación", *Digital diplomacy. The computer as a tool for the diplomatist*, Antonella Ambrosio, Sébastien Barret, Georg Vogeler, eds. Viena: Böhlau Verlag, 2014: 99-107.

52. Universitat de Waterloo. 19 de Desembre 2012 <<http://margot.uwaterloo.ca/>>.

53. HAR2012-33755. *Los archivos privados: más documentos para la Historia. Edición de fuentes e investigaciones históricas*.

54. Gifre, Pere. "Quins títols i on es guarden? Els arxius patrimonials, reflex de la dinàmica dels drets de propietat (segles XVI-XVIII)", *Dels capbreus al registre de la propietat*, Rosa Congost, ed. Girona: CCG Edicions, 2008: 183-191.

55. Adroer, M. Àngels; Gifre, Pere. "Arxius patrimonials...": 269.

56. Gifre, Pere, "Arxius patrimonials per a la història agrària". *Revista de Girona*, 135 (1989): 62.

Endinsant-nos en els arxius patrimonials, trobem sèries senceres que s'inicien en els segles medievals i, per tant, són útils per a estudis sobre l'Edat Mitjana. Però també hi podem trobar petits arxius familiars que contenen documents solts que poden despertar l'interès dels investigadors⁵⁷. No obstant, ens interessen més els primers que no pas els segons, perquè la documentació d'època medieval dels arxius patrimonials permet conèixer els orígens dels patrimonis, els orígens de les famílies i les condicions amb què s'instal·len en un territori, com per exemple els Farners, que apareixen documentats com a castllans de la família Vilademany el 1127⁵⁸. O podem trobar referències a les entrades en servitud i reconeixement d'homes propis i solius al llarg del primer quart del segle XIV⁵⁹.

Un dels primers documents que trobem en els arxius patrimonials són els llibres mestres, veritable peça clau dels arxius⁶⁰. Són llibres que reflecteixen una intervenció arxivística però també són el reflex del propi arxiu. En ells s'hi recullen els documents de l'arxiu de forma resumida, incloent la data i fins i tot el notari on es va redactar el contracte original. La majoria són del segle XVIII, tot i que en poden haver de posteriors. I la documentació que inclouen és de segles anteriors. A partir d'aquí podem localitzar documents relacionats amb la constitució del patrimoni, amb la gestió d'aquest, documentació de tipus genealògic i documentació aliena⁶¹.

3.1. Un exemple d'arxiu patrimonial: l'Arxiu Fontcuberta

Sobre el contingut general dels arxius patrimonials, podríem exposar moltes dades i aportar innombrables exemples, sempre a partir de la lectura dels instruments de descripció d'aquells que els tenen disponibles. Però, per tal de fer-ho de forma sistemàtica ens endinsarem en l'exemple concret que ens ofereix l'Arxiu Fontcuberta.

Aquest important arxiu català està format per tres fons documentals corresponents a tres patrimonis, propietat del Sr. Carlos de Fontcuberta. Els tres fons són el patrimoni Fontcuberta, el patrimoni Perramon i el patrimoni Sentmenat. Físicament es conserven junts però cada un d'ells manté l'estructura original, atenent al principi fonamental de l'Arxivística, el principi de respecte pel fons i la procedència. Cada un dels fons reuneix les mateixes tipologies documental.

L'estructura de cada un dels fons de l'arxiu Fontcuberta es manté des del 1897, després que s'haguessin produït dues importants incorporacions de patrimoni a la branca principal. Així, Dolores de Perramon y de Comas de Brugar estava casada amb José Eugenio de Fontcuberta, però, quan va heretar totes les possessions dels Perramon ja era vídua. En tot cas, els patrimonis Fontcuberta i Perramon quedaren units quan Carlos de Fontcuberta rebé l'herència materna l'any

57. Muntaner, Carme. "Els Milà de Sitges (Barcelona, Catalunya): un ejemplo de pequeño archivo familiar en el seno de una comunidad rural". *Archivos de familia, siglos XIII-XX: que presente, que futuro*, M. Lurdes Rosa, ed. Lisboa: Instituto de Estudos Medievais, 2012: 465-478. Vegi's també: Muntaner, Carme. "Registros notariales y registros de la corte del baile". *La escritura de la memoria. Los registros*, Elena Cantarell, Mireia Comas, eds. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, 2012: 247-262. En aquest darrer treball l'autora localitza notícies sobre documentació notarial desapareguda a través d'una llibreta privada de censos.

58. Gifre, Pere. *Els Farners...*: 17.

59. Gifre, Pere. *Els Farners...*: 45.

60. Bosch, Mònica; Gifre, Pere. "Els llibres mestres dels arxius patrimonials. Una font per a l'estudi de les estratègies patrimonials". *Estudis d'Història Agrària*, 12 (1998): 155-182; Gifre, Pere; Matas, Josep; Soler, Santiago. *Els arxius patrimonials...*: 68-75. Gifre, Pere. "Quins títols i on es guarden?...": 195-198.

61. Utilitzem aquí la denominació i la classificació proposada per: Gifre, Pere; Matas, Josep; Soler, Santiago. *Els arxius patrimonials...*

1870. A més, aquest hereu estava casat amb Dolores de Sentmenat y Despujol, que va heretar el patrimoni dels Sentmenat a Terrassa i Castellar del Vallès. L'arxiu quedava perfectament organitzat i reflectia l'existència dels tres patrimonis citats⁶². A la vegada es van elaborar uns nous índexs que recullen registres complets, data i notari de cada un dels documents, a més d'indicar el número de document dins de cada sèrie. Aquests índexs es basen en els llibres mestres del segle XVIII que, a la vegada, recullen notícies de la documentació anterior conservada en els tres fons.

En la majoria de casos les sèries —testaments, capítols matrimonials, censos, etc. — estan dividides en dues subsèries corresponents per una banda als documents originals o les còpies d'aquests, i per l'altra banda en un lligall amb les notes prèvies de cada contracte jurídic contingut en els documents anteriors. Les sèries corresponen, físicament, a les unitats d'instal·lació, unes caixes confeccionades expressament i que tenen la numeració corresponent al que indiquen els índexs, juntament amb el títol de la sèrie. Només el fons Perramon està conservat en lligalls, però aquests tenen també l'esmentada numeració i els documents estan ordenats segons els números que consten en els índexs. Al dors de cada document hi ha indicada la signatura estampada en tinta i formada pel nom del fons, el número de caixa o lligall i el número de document. Hi ha casos en què trobem el document original acompanyat d'una o més còpies autèntiques o trasllats. Llavors aquestes còpies mantenen el número del document original però hi afegeixen les lletres A, B, C, etc. segons correspongui. En ocasions les lletres s'afegeixen a documents que no són còpies d'un original, sinó que són documents que s'hi relacionen, com ara una venda acompanyada d'una carta de pagament o d'una possessió juntament amb una còpia d'aquesta darrera. Aquest fet particular ens indica l'interès que té per la gestió d'un patrimoni la conservació de tots els documents, fins i tot de les seves còpies o, com hem dit unes línies més amunt, de conservar les notes que deriven en la redacció notarial d'un contracte jurídic.

L'arxiu no compta amb un quadre de classificació que segueixi els paràmetres actuals de l'Arxivística, però sí que té una classificació i uns instruments de descripció fiables que permeten arribar eficaçment a cada document. Però l'Arxivística ens diu que cal respectar l'estructura i les intervencions anteriors, i l'estructura de l'Arxiu Fontcuberta respon a una necessitat de gestió de la documentació. D'aquesta manera, el que trobem actualment és una estructura i una descripció pensades per a la gestió eficaç d'un patrimoni complex i no tant de cara a criteris històrics o de recerca⁶³.

Les sèries estan ordenades en els tres fons amb la mateixa estructura. S'inicien pels testaments i segueix amb capítols matrimonials, donacions i heretaments, cartes de pagament i renunciacions, inventaris, convenis i concòrdies, sentències, patrimonis (horts, cases, masos, etc.), arrendaments, censos i censals, beneficis i causes pies, cancel·lacions de debitori, trasllat de plets, llevadors de censos, llibretes de notes, genealogies, noblesa i plànols. Evidentment, cada fons conserva les seves peculiaritats, però la configuració general és aquesta a grans trets. També advertim que, dins de cada fons, es manté íntegra i unida la documentació corresponent als masos i propietats que han passat a formar part del patrimoni general. Aquesta documentació no s'incorpora a altres caixes. Així, per exemple, podem trobar establiments emfiteútics, compravendes o permutes relacionades amb aquell patrimoni concret. El cas més clar el tenim en les caixes 10 a 19 del fons Fontcuberta que conserven la documentació referent a les propietats de la família a Vic, Arenys de Munt i diver-

62. Garí, Blanca. *El señorío de Ventalló. Historia de las familias Requesens, Caramany y Perramón, que lo poseyeron*. Ventalló: Casa Perramón, 1989: 126-127.

63. Gifre, Pere; Matas, Josep; Soler, Santiago. *Els arxius patrimonials...*: 31-32.

sos masos i cases —mas Fonctuberta, mas Sant Sixt, mas Talaia, mas Pujol, mas Avenc, mas Rajol, mas Mayans, mas Coromina i casal de Saladeures—, amb dates que van des del 1240 fins al 2002.

Al patrimoni Sentmenat trobem una distribució similar. Les caixes 9 a la 15 i la 23 contenen documentació corresponent al Castell de Castellar —amb documents datats entre 1060 i 1953—. Hi trobem títols de propietat però també documentació per a la gestió dels censos i les rendes d'aquest patrimoni⁶⁴. Un altre patrimoni important dins del fons Sentmenat són les propietats a la ciutat de Terrassa, que ocupen les caixes 16 a 21 amb documents de compravenda que arrenquen la seva cronologia de l'any 949. De fet aquesta és una troballa importantíssima dins d'aquest arxiu ja que els treballs de recuperació, organització i digitalització ens han ofert l'oportunitat de localitzar 6 documents del segle X, l'edició dels quals ja ha estat incorporada en treballs de recerca importants⁶⁵. Aquests documents estan ben conservats i la seva descripció en els índexs abans esmentats és correcta. Però no ha estat fins el moment d'entrar a l'arxiu i revisar la documentació per a iniciar el procés de digitalització que s'han localitzat aquests importants documents. En aquesta caixa de les propietats de Terrassa hi ha més de dos-cents pergamins entre l'any 960 i l'any 1828. Però hem de destacar que la gran majoria són d'època medieval. Què contenen aquests documents? Doncs hi ha documents generats pels Terrassa, pels Centelles, pels Mena, pels Sentmenat, en una seqüenciació històrica que mostra els diferents propietaris que han tingut aquestes possessions. D'aquestes, destaca la documentació corresponent a la Cartoixa de Vallparadís⁶⁶. La documentació localitzada en aquestes caixes ha fet variar algunes dates clau de la història de Terrassa, concretament, la data de creació de la cartoixa. A nivell general aquesta documentació permet millorar el coneixement que teníem de la història de la ciutat de Terrassa. És aquest un motiu que demostra la importància del treball amb els arxius patrimonials i la seva recuperació⁶⁷.

Pel que fa al patrimoni Perramon les caixes 8 a 24 contenen documents de les propietats a Sant Vicenç de Sarrià, Ventalló, Girona, Empúries, l'Escala, Figueres, Girona i La Bisbal, i dels masos Pasqual de les Corts, Martí, Berart, Casa Gran de Piferrer, Vilamala, La Llacuna, Cortalet, Girona, La Bisbal, Cases, Comas i Romaguera. Les dates van des de mitjan del segle XIV fins al segle XX, però la gran majoria de documentació correspon als segles XVII i XVIII.

Pel que fa a les cronologies, no totes les caixes i lligalls, ni tampoc els tres fons, inicien l'arc cronològic en les mateixes dates. Però sí que podem afirmar, a la llum dels exemples citats, que hi ha documentació d'època medieval. I, en referència a l'abast geogràfic, hem de considerar que la majoria d'arxius patrimonials, i aquest no n'és una excepció, abasten zones molt més àmplies que no pas el lloc on s'ubiquen. El patrimoni Fontcuberta es refereix a diverses poblacions de la comarca d'Osona, principalment a Santa Eugènia de Berga i Vic, però també té propietats a Arenys de Munt i a Barcelona. El patrimoni Sentmenat al Vallès Occidental i el patrimoni Perramon a diversos indrets de l'Empordà. Però aquesta documentació pot ser complement d'altra documentació conservada en altres arxius patrimonials. Potser l'exemple més evident seria el de Sentmenat, ja que es conserva documentació d'altres branques de la família a l'Arxiu Nacional de Catalunya i a

64. Piquer, Esperança. "Castell de Castellar". *Catalunya Romànica*. Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana, 1991: XVIII, 96.

65. Baiges, Ignasi. "Documents del segle X al Fons Sentmenat de l'Arxiu Fontcuberta". *La Corona catalano-aragonesa, L'islam i el món mediterrani. Estudis d'Història Medieval en homenatge a la Doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, Josefina Mutgé, Roser Salicrú, Carles Vela, eds. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2013: 13-21.

66. Piquer, Esperança. "Castell Cartoixa de Vallparadís". *Catalunya Romànica*. Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana, 1991: XVIII, 268.

67. Aquests documents seran objecte d'una edició en col·laboració amb l'Arxiu Municipal de Terrassa.

l'Arxiu de la Corona d'Aragó. La documentació conservada en aquest darrer arxiu va ser utilitzada per Eva Serra per a l'elaboració de la seva tesi doctoral, tal com s'ha citat als primers paràgrafs d'aquest article. També la documentació del patrimoni Perramon pot trobar un complement en l'arxiu Caramany, ja que ambdós llinatges van estar relacionats.

Per acabar volem remarcar que és important endinsar-se en arxius d'aquesta mena i revisar les caixes on es conserva la documentació per trobar-hi documents que no estan descrits en els índexs. En l'Arxiu Fontcuberta hi ha caixes que tenen el títol de "Documents curiosos" o "Documents per classificar" o, fins i tot, "Documents inútils". Segurament no eren útils per la gestió del patrimoni, per això van ser separats en caixes apart. Són documents que estan al fons Fontcuberta, caixa 47, i que analitzant-los en profunditat evidenciem que pertanyen al fons Sentmenat. El perquè de la confusió ve, segurament, del moment en què es va procedir a l'organització dels tres fons i alguna caixa es va ubicar malament. I es va decidir anomenar-la documentació inútil o curiosa perquè no servia per a aquell patrimoni concret. Als ulls de la persona que realitzava les tasques arxivístiques, havia perdut tot valor de gestió. Aquest documents, en el cas d'una futura actuació arxivística, caldrà situar-los en una de les sèries del quadre de classificació. Finalment, un altre element a destacar és que totes les caixes de tots tres patrimonis tenen els mateixos títols —testaments, inventaris, censals, sentències, etc.— Per tant, el criteri normalitzat de la descripció ajuda molt a la recuperació de la informació i a la recerca. Però cal tenir en compte que, per exemple, en la caixa anomenada "Capítols matrimonials i heretaments" no hi trobarem capítols matrimonials de forma regular i continuada fins a mitjan segle XVI. Per als segles anteriors hi trobem heretaments, constitucions de dot o documents relacionats amb el dret matrimonial, però no capítols com a tals, malgrat que la descripció de documents dels segles XIV —en el cas del Fontcuberta— diguin que són capítols matrimonials. Aquesta tipologia documental no es va consolidar fins a finals del segle XVI; abans hi havia, repetim, contractes solts que podien arribar a formar part d'un pacte matrimonial⁶⁸.

3.2. L'actuació de l'equip del projecte *Arquibanc*

Els objectius del projecte *ARQUIBANC* eren, com ja hem apuntat més amunt, localitzar, recuperar, organitzar i difondre els fons patrimonials i privats conservats per particulars. Centrant-nos en l'arxiu Fontcuberta, i deixant aquí de banda la resta d'arxius privats localitzats, farem un breu resum del que ha estat la nostra tasca en aquest arxiu. Com ja ha quedat dit, aquest arxiu està en perfectes condicions tant de conservació com d'organització. Ara bé, la classificació que presenta, si bé és útil per als propietaris per dur a terme la gestió del patrimoni, no és la més indicada per a la recerca històrica. La nostra actuació ha anat, doncs, encaminada a fer accessible aquests fons per als investigadors. En primer lloc, es va dissenyar la base de dades que havia de contenir els instruments de descripció, l'arquitectura d'aquesta ha estat ja explicada en diversos articles publicats per l'equip al llarg del projecte⁶⁹. Paral·lelament, es va encetar la digitalització dels fons, com ja hem dit amb la finalitat de poder portar a terme la recerca sense haver de manipular els documents més que dues vegades. Per tal de dur a terme la digitalització, es van tenir en compte algunes consideracions per procurar no cometre alguns dels errors que són habituals i seguir alguns criteris que permetessin

68. Gifre, Pere. "El procés d'implantació dels capítols matrimonials (final de segle XVI-començament de segle XVII)", *Els capítols matrimonials. Una font per a la Història Social*, Rosa Ros ed. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines-Centre de Recerca d'Història Rural, 2010: 55-69.

69. Veure nota 49.

racionalitzar el procés⁷⁰. Aquest va començar amb la preparació dels documents, tasca que comportava l'elecció individualitzada dels que s'havien de digitalitzar —tots els documents anteriors al segle XVII—. A continuació, es van comprovar els instruments de descripció existents —índexs antics— per tal d'assignar una signatura a cada document, signatura que es correspon també amb la identificació de la imatge digital, finalitzant amb la redacció de les indicacions precises adreçades a l'empresa externa que va realitzar el procés⁷¹. Aquest procés serveix també per a realitzar les necessàries comprovacions de tots i cada un dels documents i la seva inserció als instruments de descripció ja existents, a més de mesurar tots els pergamins per tal d'incloure aquesta dada bàsica en les fitxes documentals. En aquest cas, es van haver de descriure totalment els documents continguts a les caixes de “documents inútils i curiosos” que no estaven inclosos als índexs existents.

Un cop digitalitzada i restituïda la documentació al seu propietari, va començar l'elaboració de la base de dades pròpiament dita, omplint els camps de la fitxa de cada document amb les dades obtingudes de seva la curosa lectura. Per a un arxiu d'aquestes característiques, i encara que hem aturat la recerca al 1600, la tasca és enorme. S'està realitzat també un quadre de classificació que segueix les indicacions establertes per la normativa de descripció arxivística. La nostra intenció és que, a partir del moment en què es doni per finalitzat tot aquest procés, la documentació sigui totalment accessible als investigadors interessats en el tema⁷².

4. Conclusió

La importància dels arxius patrimonials rau en el fet que ens poden ajudar a augmentar el nostre coneixement del passat medieval. En els exemples que s'han exposat hem copsat aquesta realitat. Hem vist com, localitzant nova documentació, podem accedir a més informació i, fins i tot, a canviar algunes cronologies. També el treball amb els arxius patrimonials o amb una part d'ells ens permet localitzar documentació que es donava per perduda, com és el cas del Llibre de la Baronia d'Eramprunyà. Però cal remarcar la necessitat que hi ha de continuar treballant en la recuperació dels arxius patrimonials. Aquest treball demana la participació i consens dels propietaris per tal d'evitar conflictes i recels i per garantir un accés lliure dels equips de treball als arxius privats.

El futur dels arxius patrimonials demana també continuar cercant eines que permetin acostar aquests fons arxivístics a la comunitat científica. En alguns casos seran els instruments que l'administració posa a disposició dels propietaris per tal que dipositin els seus arxius en institucions públiques. Però en altres ocasions les eines poden venir de la mà de les tecnologies i les nombroses oportunitats que aquestes ofereixen. Totes les iniciatives són benvingudes i, com s'ha vist, donen bons resultats que cal millorar i consolidar. Qui en sortirà més ben beneficiat és el coneixement més ampli que cada puguem tenir de la història de Catalunya, sobretot de l'època medieval. Els arxius patrimonials, resulten necessaris per conèixer més coses del nostre passat, sempre en diàleg amb les altres fonts que localitzem en altres arxius.

70. Serra, Eugènia. “Digitalització? Parlem-ne”. BID. *Textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, 24 (2010). Accessible a: Universitat de Barcelona. “Digitalització?. Parlem-ne”. *Textos universitaris de biblioteconomia i documentació*. 1 de Juny de 2014 <<http://bid.ub.edu/24/serra1.htm>>.

71. Day, Michael. *Preparing Collection for Digitization*. London: Facet Publishing, 2011.

72. Universitat de Barcelona. *Arquibanc*. 1 de Juny de 2014 <<http://www.ub.edu/arquibanc/home.html>>.

Apèndix bibliogràfic

- Adroer, M. Angels; Gifre, Pere. "Inventari dels arxius patrimonials de les comarques gironines". *Revista de Girona*, 119 (1986): 80-84.
- Adroer, M. Angels; Gifre, Pere. "Arxius patrimonials. Propostes de treball". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 21 (1988): 269-270.
- Adroer, M. Angels; Gifre, Pere. "Arxius privats i patrimonials a Catalunya". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 1 (1988): 83-92.
- Arxiu Comarcal de la Ribera. *Butlletí informatiu*, 6 (2012): 5.
- Aventún, Mercè. *Documents per a la Història de Llinars del Vallès*. Llinars: Museu Municipal-Ajuntament de Llinars del Vallès, 1990.
- Baiges, Ignasi. "Documents del segle X al Fons Sentmenat de l'Arxiu Fontcoberta", *La Corona catalano-aragonesa, L'Islam i el món mediterrani. Estudis d'Història Medieval en homenatge a la Doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, Josefina Mutgé, Roser Salicrú, Carles Vela, eds. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2013: 13-21.
- Aventún, Mercè. *La societat rural a Catalunya en temps feudals*. Barcelona: Editorial Columna, 1996.
- Batlle, Carme. "Presentation", *El Maresme Medieval: Hàbitat, Economia i Societat, segles X-XIV*, Coral Cuadrada, Mataró: Caixa Laietana, 1988: 15-16.
- Boadas, Joan. "Taula rodona", *Medievalisme: noves perspectives*, Flocel Sabaté, ed. Lleida: Pagès Editors, 2003: 289-291.
- Bosch, Mònica; Gifre, Pere. "Els llibres mestres dels arxius patrimonials. Una font per a l'estudi de les estratègies patrimonials". *Estudis d'Història Agrària*, 12 (1998): 155-182.
- Cantarell, Elena. "ARQUIBANC. Les archives privées catalanes on-line. Récupération, préservation et diffusion digitale de documents conservés en mains privées", *Lire demain. Des manuscrits antiques à l'ère digitale. Reading tomorrow. From Ancient Manuscripts to the Digital Era*, Claire C. Clivaz, Jérôme Meizoz, François Vallotton, Joseph Verheyden, eds. Lausanne: PPUR, Édition Digitale et Papier, 2012: 579-590.
- Cantarell, Elena; Comas, Mireia. "Localización, recuperación, organización y difusión de archivos y documentos privados catalanes. El proyecto Arquibanc", *La escritura de la memoria: los registros*, Elena Cantarell, Mireia Comas, eds. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, 2012: 363-372.
- Cantarell, Elena; Comas, Mireia. "The ARQUIBANC Project: location, recovery, arrangement, and dissemination of Catalan private archives and documents", *Digital Medievalist* 7, 7 de febrero de 2012. University of Lethbridge. <<http://www.digitalmedievalist.org/journal/7/cantarell>>.
- Cantarell, Elena; Comas, Mireia; Muntaner, Carme, eds. *El Llibre de la Baronia d'Eramprunyà*. Lleida: Pagès Editors, 2011.
- Codina, Jaume. *Contractes de matrimoni al Delta del Llobregat (segles XIV a XIX)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1997.
- Cuadrada, Coral. *El Maresme Medieval: Hàbitat, Economia i Societat, segles X-XIV*. Mataró: Caixa Laietana, 1988.
- Day, Michael. *Preparing Collection for Digitization*. London: Facet Publishing, 2011.
- Febvre, Lucien. *Combates por la Historia*. Barcelona: Ariel, 1970
- Fernández, Josep. "Aproximació al contingut dels arxius nobiliaris i el seu interès per a la investigació". *Butlletí de l'Arxiu Nacional de Catalunya*, 28 (2011): 2-8.

- Fernández, Josep. "Els arxius familiars i patrimonials. Problemàtica, caracterització i metodologia". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 4 (1991): 95-113.
- Fernández, Josep. "Grans establiments moliners a la Vall Baixa del riu Llobregat: els casals de Martorell, Sant Vicenç dels Horts i Molins de Rei (segles XII-XV)". *Estudis Històrics de Documents i Arxius de Protocols*, 26 (2008): 7-60.
- Fernández, Josep. "Los archivos empresariales en Cataluña. Balance de 15 años de actuación del Arxiu Nacional de Catalunya". *Revista de Historia Industrial*, 9 (1996): 183-198.
- Fernández, Josep. *Inventari dels pergamins del Fons Mercader-Bell-lloc de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (segles XI-XVIII)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1989.
- Fernández, Josep. *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
- Galera, Andreu. *Diplomatari de la vila de Cardona (anys 966-1276)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1998.
- Garí, Blanca. *El señorío de Ventalló. Historia de las familias Requesens, Caramany y Perramón, que lo poseyeron*. Ventalló: Casa Perramón, 1989.
- Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. "Cens d'Arxius de Catalunya". 19 December 2012 <<http://www20.gencat.cat/portal/site/CulturaDepartament>>.
- Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. "Estadística d'Arxius, Informe 2010". 19 December 2012. <http://www20.gencat.cat/docs/CulturaDepartament/SSCC/GT/Arxius%20GT/Informe_Arxiu_2010_def2.pdf>.
- Gifre, Pere. "Arxius patrimonials per a la història agrària". *Revista de Girona*, 135 (1989): 61-66.
- Gifre, Pere. *Els Arxius patrimonials. Possibilitats historiogràfiques*. Figueres: Arxiu Històric comarcal-Institut d'Estudis Empordanesos, 1992.
- Gifre, Pere. *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos. Catàleg documental de l'Arxiu Farners*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 1996.
- Gifre, Pere. "Quins títols i on es guarden? Els arxius patrimonials, reflex de la dinàmica dels drets de propietat (segles XVI-XVIII)". *Dels capbreus al registre de la propietat*, Rosa Congost, ed. Girona: CCG Edicions, 2008: 183-191.
- Gifre, Pere. "El procés d'implantació dels capítols matrimonials (final de segle XVI-començament de segle XVII)", *Els capítols matrimonials. Una font per a la Història Social*, Rosa Ros, ed. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines-Centre de Recerca d'Història Rural, 2010: 55-69.
- Gifre, Pere; Soler, Santiago. *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà, segles XIII-XX*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de La Bisbal d'Empordà, 1996.
- Gifre, Pere; Matas, Josep; Soler, Santiago. *Els arxius patrimonials*. Girona: CCG Edicions, 2002.
- Grau Pujol, Josep M.; Güell, Manel. "La crònica negra de la destrucció d'arxius a la demarcació de Tarragona". *Lligall. Revista catalana d'Arxivística*, 18 (2001): 65-118.
- Marugan, Carme Maria. "La recuperació dels fons patrimonials dels Pallars Sobirà. El cas de Casa Subirà, d'Altron, i el projecte de la recuperació de la memòria històrica de la Vall de Cardós", *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 29 (2002): 127-141.
- Muntaner, Carme. "Els Milà de Sitges (Barcelona, Catalunya): un ejemplo de pequeño archivo familiar en el seno de una comunidad rural". *Archivos de familia, siglos XIII-XX: que presente, que futuro*, M. Lourdes Rosa, ed. Lisbon: Instituto de Estudos Medievais, 2012: 465-478.

- Muntaner, Carme. "Registros notariales y registros de la corte del baile". *La escritura de la memoria. Los registros*, Elena Cantarell, Mireia Comas, eds. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, 2012: 247-262.
- Piñol, Daniel. "ARQUIBANC. Arxius catalans a la xarxa". *Humanitats a la xarxa: món medieval/Humanities on the web: the medieval world*, Lourdes Soriano, Helena Rovira, Marion Coderch, Glòria Sabaté, Xavier Espluga, eds. Berna: Peter Lang, 2014: 383-390.
- Piñol, Daniel. "De la casa a la web. Archivos y documentos privados catalanes en Internet", *Télémaque. Archiver et interpréter les témoignages autobiographiques*, Beatrice Barbalato, Albert Minglegrün, eds. Leuven: Presses Universitaires de Louvain, 2012: 79-89.
- Piñol, Daniel. "Proyecto ARQUIBANC. Digitalización de los archivos privados catalanes. Una herramienta para la investigación", *Digital diplomatics. The computer as a tool for the diplomatist*, Antonella Ambrosio, Sébastien Barret, Georg Vogeler, eds. Viena: Böhlau Verlag, 2014: 99-107.
- Piquer, Esperança. "Castell de Castellar". *Catalunya Romànica*. Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana, 1991: XVIII, 96.
- Piquer, Esperança. "Castell Cartoixa de Vallparadís". *Catalunya Romànica*. Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana, 1991: XVIII, 268.
- Roig, Marisa. "L'Arxiu patrimonial Bosch Aymerich de Castelló d'empúries". *Villa Castilionis Impuriarum: Revista cultural de Castelló d'Empúries*, 2 (1996): 61-65.
- Roig, Marisa. "Inventari d'un arxiu patrimonial: els Delhom-Gibert de Castelló d'Empúries". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 29 (1996): 343-352.
- Sabaté, Flocel. *L'arxiu d'una masia: Can Prat*. Igualada: Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 1991.
- Sabaté, Flocel. "Pròleg", *Pergamins de Privilegis de la ciutat de Balaguer*, Dolors Domingo. Lleida: Universitat de Lleida-Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997: 7-11.
- Sabaté, Flocel. "Medievalisme: noves perspectives", *Medievalisme: noves perspectives*, Flocel Sabaté, Joan Farré, eds. Lleida: Pagès Editors, 2003: 9-16.
- Sanmartí, Carme. *La pagesia benestant al Bages: el mas Sanmartí*. Manresa: Fundació Caixa de Manresa. Angle, 1995.
- Sanmartí, Montserrat. "L'Arxiu patrimonial Martí d'Ardenya". *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 17 (2006): 85-109.
- Serra, Eugènia. "Digitalització? Parlem-ne". *BID. Textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, 24, 2010. Universitat de Barcelona <<http://www.bid/24/serra1.htm>>.
- Serra, Eva. "L'evolució d'un patrimoni nobiliari". *Recerques*, 5 (1975): 33-71.
- Serra, Eva. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVI: baronia de Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Crítica, 1988.
- Seton, Rosemary E. *The Preservation and Administration of Private Archives. A RAMP Study*. Paris: UNESCO, 1984.
- Soler, Santiago. "Els arxius patrimonials". *Revista de Girona*, 197 (1999): 67-69.
- Vilar, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Barcelona: Edicions 62, 1986: I.
- Zamora, Jaume Enric. "El salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)". *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 16 (2000): 85-151.